

ZER-i MAHBÛB

Zer-i mahbûb örnekleri: III. Selim (1203 İslâmbol), II. Mahmud (1223 Kahire)

madı. Bunun üzerine zer-i mahbûbların 120 ve fındık altınlarının 160 para üzerinden alışverişte kullanılması için emir verildi.

I. Abdülhamid döneminde basılan zer-i mahbûblar şekil, vezin ve ayar bakımından III. Mustafa zamanında basılanların aynıdır. Bu devirde altın sikke ayarlarının eski sikke ayarlarından daha düşük tutulmasına dikkat edildi. İstanbul zer-i mahbûbunun ayarı 21'dir. Daha önce rayıcı 120 para iken 140 paraya, Mısır zer-i mahbûbu ise 120 paraya çıkmıştı (BA, MD, nr. 184). III. Selim döneminde çıkarılan zer-i mahbûbların ayarı 17'ye (milyem hesabıyla 748) indirildi. İstanbul'da basılan zer-i mahbûbların tek, yarım ve çeyreği, Mısır'da ise üçlüğü, çiftesi ve çeyreği basıldı. IV. Mustafa zamanındaki zer-i mahbûbların vezni 2,35 gr., ayarı da eskilerinden biraz noksandır. Tedavüldeki rayıcıları 1203 yılı Muharrem (Ekim 1788) ve Safer aylarının başında (Kasım), Dîvân-ı Hümâyûn'dan Şam vali ve kadısına gönderilen hatt-ı hümâyûnlardan anlaşıldığına göre İstanbul zer-i mahbûbu 5 kuruş, yarımı 100 para, Mısır zer-i mahbûbu ise 4 kuruştur (BA, MD, nr. 204, s. 83, 113). Aynı dönemde İstanbul zer-i mahbûbu üzerindeki İslâmbol kelimesinin yerini tekrar Kostantiniye aldı. Bu durum Abdülmecid zamanına kadar sürdü.

II. Mahmud döneminde basılan İstanbul zer-i mahbûbu resim ve süs bakımından iki çeşit olup ilki padişahın cülûsunun birinci yılından altınına kadar, ikincisi yedinci yılından on ikinci yılına kadar olan dönemde basıldı. Bu altınların ayarı binde 800 olup yarım ve çeyrekleri de vardı.

II. Mahmud'un cülûsunun ikinci yılında (1809) dışarıda altın fiyatları yavaş yavaş yükseldiği halde darphânedede eski fiyatla işlem görmesi zarara yol açmaktaydı. Bu sebeple İstanbul zer-i mahbûbu 6,5 kuruş, yarımı 3 kuruş, Mısır'ınki 5,5 kuruş, yarımı da 110 para değerinde tutuldu (Şânîzâde, I, 243; Cevdet, IX, 120). Nisan 1820'de Şam Valisi Süleyman Paşa'ya yazılan bir emirde İstanbul zer-i mahbûbuna 8 ve Mısır altınına 7 kuruş rayicî takdir edildi (BA, MD, nr. 238, s. 133). Yine bu dönemde basılan 1 zer-i mahbûb altını için darphâne eminliğinde bulunan Düzoğulları zamanında yapım gideri olarak 225 kuruş, ayar ve perdah için 120 akçe, demirciye de 140 akçe ödenmişti (TSMA, nr. E 6363). Sultan Abdülmecid cülûsunun dördüncü ve beşinci yıllarında daha süslü biçimde 15,5 mm. çapında ve 0,85 gr. ağırlığında yarım zer-i mahbûblar bastırıldı. 1844'te "tashîh-i meskûkât"tan sonra zer-i mahbûblar tedavülden kaldırıldı.

BİBLİYOGRAFYA :

Subhî, *Târih*, I, 54, 70; Vâsîf, *Târih*, II, 143; Şânîzâde, *Târih*, I, 243; İsmâil Galib, *Takvim-i Meskûkât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1307, s. 302 vd.; Cevdet, *Târih*, IX, 120; M. Belin, *Türkiye İktisâdî Tarihi Hakkında Tedkikler* (trc. M. Ziya), İstanbul 1931, s. 216; Ekrem Kolerkiç, *Osmanlı İmparatorluğunda Para*, Ankara 1958, tür.yer.; Nuri Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, İstanbul 1968, tür.yer.; Cüneyt Ölçer, *Sultan Mahmud II Zamanında Darp Edilen Osmanlı Madenî Paraları*, İstanbul 1970, tür.yer.; a.mlf., *Sultan Abdülmecid Devri Osmanlı Madenî Paraları*, İstanbul 1978, tür.yer.; İbrahim Artuk, "Zer-i Mahbûb", *İA*, XIII, 542-544.

İBRAHİM ARTUK

ZERDÂBÎ

(bk. HASANBEY MELİKZÂDE ZERDÂBÎ).

ZERDÜŞTİLİK

Zerdüş'tün tebliğ ettiği, monoteist bir teoloji içeren inanç ve düşünce sistemine sahip ilk dönem Mecûsilîği (bk. MECÛSİLİK).

ZERENC

(زرنج)

İran'da tarihi bir şehir.

İran'ın doğusunda Afganistan sınırını kesen Hilmenend nehrinin sağ kıyısında kurulmuş olup Zerenc (Zereng) adını, Hilmenend nehrinin Zereh (Hâmûn) gölüne döküldüğü

geniş sahaya verilen Grekçe Zarangiana (Zaranga, Zaranka) ve Eski Farsça Drangiana isminden almıştır. Kelimenin kökeni ve mânası hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte Eski Farsça'da "deniz, büyük göl, büyük nehir", Yeni Farsça'da "dağın zirvesi" anlamına geldiği kaydedilir (*İA*, XIII, 538; *EI*, VII, 536). Zerenc, Sâsânîler devrinde Sistan bölgesinin merkeziydi ve mahallî hükümdarlar burada oturuyordu. Zerenc ve çevresinde Sâsânî hükümdarlarından II. Şâpûr (309-379) ve I. Kavad (488-531) dönemlerine ait paralar bulunmuştur. V ve VI. yüzyıllarda burada Sâsânîler'in Bizans'a karşı desteklediği Nestûrî hristiyanlarının bir piskoposluk merkezinin bulunduğu kaydedilmektedir (*EP* [İng.], XI, 458).

Hz. Ömer döneminde Âsım b. Amr ve Abdullah b. Umeyr kumandasındaki İslâm birlikleri Sistan bölgesine yürüdü (23/644). Burada mağlûp ettikleri Sâsânî birliklerini takip ederek Zerenc'i kuşatınca Zerenc halkının isteği üzerine belli miktardaki vergi karşılığında barış antlaşması yapıldı. Zerenc halkının antlaşmayı bozması yüzünden 30 (650) yılında Basra Valisi Abdullah b. Âmir tarafından Sistan fetihleriyle görevlendirilen Rebî' b. Ziyâd el-Hârisî Zerenc'i kuşattı. Şehrin hâkimi Pervîz Rebî' ile, her birinin elinde birer altın kadeh bulunan 2000 köle vermek şartıyla anlaşma yaptı. Rebî', Sistan bölgesi fetihlerini tamamlayınca Zerenc'e gitti ve burada iki yıl kaldı (Belâzûrî, s. 554-555). 33 (653) yılında Zerenc halkı isyan edip müslüman valiyi şehirden çıkardı; bunun üzerine Abdullah b. Âmir'in Sistan valiliğine tayin ettiği Abdurrahman b. Semüre 8000 kişilik bir ordu ile Zerenc'i muhasara etti. Zor durumda kalan şehir halkı 2 milyon dirhem ve 2000 köle vererek müslümanlarla tekrar barış yaptı. Abdurrahman bölgedeki diğer şehirleri ele geçirdikten sonra Zerenc'e yerleşip İslâm'ı yaymaya çalıştı. Ancak Abdurrahman Hz. Osman'ın şehid edilmesi üzerine Basra'ya dönünce Zerenc halkı tekrar ayaklandı. Hz. Ali tarafından Sistan'a gönderilen Haseke b. Attâb el-Habatî şehrin merzûbanı ile bir anlaşma yaparak hâkimiyeti yeniden sağladı (*a.g.e.*, s. 556).

Muâviye döneminde tekrar Sistan valiliğine getirilen Abdurrahman b. Semüre müslümanlar arasındaki siyasî mücadeleler yüzünden ayaklanmış olan şehir halkını itaat altına alıp fetihlerini Kâbil'e kadar ulaştırdı ve Rebî' b. Ziyâd bölge valiliğine gelinceye kadar (46/666) bölgeyi Zerenc şehirden yönetti. Bu arada Hasan-ı Basrî, Zerenc'e gelip üç yıl ders verdi. Abdur-

rahman onun ders verdiği yere şehrin cuma camisini inşa ettirdi. Fakat Abdurrahman b. Semüre gibi güçlü bir valinin azledilmesinin ardından bölgede ayaklanmalar ve karışıklıklar yeniden başladı (46/666). Özellikle bölgenin fethinde bulunmuş olan Benî Kays, Bekir ve Temîm kabileleri arasındaki güç mücadelesini fırsat bilen Rutbîl unvanlı Kâbil şahı isyan edip Zerenc ve çevresini ele geçirdi (İbnü'l-Esîr, IV, 463, 484-485). Müslümanlar bu isyanı bastırırsa da aralarındaki mücadeleler yüzünden Kâbil şahı tekrar ayaklandı ve vergi ödemeyi durdurdu. 50 (670) veya 51 (671) yılında Rebî' b. Ziyâd'ın azledilmesinden sonra göreve getirilen vali, Rutbîl ile bir anlaşma yaptı. Ancak Zerenc şehri ve Sistan bölgesindeki karışıklıklar Abdülmelik b. Mervan döneminden (685-705) Abbâsîler'in ilk yıllarına kadar devam etti. Mansûr'un 151'de (768) Sistan valiliğine tayin ettiği Ma'n b. Zâide Rutbîl ile savaşıp birçok ganimet ve esir ele geçirdi (*Târîh-i Sistan*, s. 144); ancak Zerencli bir Hâricî tarafından öldürüldü. Yerine gelen Yezîd b. Mezyed bölgede baskıcı bir siyaset izleyince azledildi. Kâbil'in Hârûnürreşîd zamanında 179 (795) yılında fethi ve Me'mûn döneminde de (813-833) Rutbîl'in Müslümanlığı kabul etmesiyle Zerenc ve çevresinde bir müddet sakin günler yaşandı. Zerenc ve çevresi Tâhirîler döneminde de birçok Hâricî ayaklanmasına sahne oldu. 180 (796) yılından itibaren bölgede Horasan ve Sistan valilerini uğraştıran Hâricî Hamza b. Abdullah Zerenc'i ele geçirdi; bölgedeki Abbâsî idarecilerini uzaklaştırdı ve onlar adına vergi toplanmasını yasakladı. Hamza'nın 213'te (828) ölümünün ardından da bölge yıllarca Hâricîler için bir sığınak vazifesi gördü. 220'de (835) Hilmend nehrinin kuruması, birkaç yıl sonra da şiddetli soğuklardan ağaçların donması neticesinde meydana gelen açlık ve kuraklık bölgede pek çok insanın ölümüne yol açtı. Daha sonra bölge valisi olan İbrâhim el-Kavsî'nin aldığı tedbirler ve yaptığı imar faaliyetleriyle Zerenc ve çevresi kısmen kalındı ve sükûn tesis edildi (*a.g.e.*, s. 186, 190, 197).

247 (861) yılında Zerenc, Ya'kûb b. Leys es-Saffâr'ın eline geçti. Zerenc'in Karnîn köyünde doğan ve bu şehirde yetişen Ya'kûb, Saffârîler Devleti'nin temellerini burada attı. Saffârîler döneminde Zerenc mimari, iktisadi, içtimai vb. açılardan büyük gelişme gösterdi. İstihlâf ve İbn Havkal gibi dönemin İslâm coğrafyacıları şehrin IV. (X.) yüzyıldaki görkemli yapısıyla ilgili ayrıntılı bilgi verirler. Buna göre kalabalık bir

nüfusa ve mâmur bir yapıya sahip olan şehir varoşlar (rabaz) ve asıl şehir (medine-şehrîstan) olarak iki bölümden meydana gelir. Her iki bölümün etrafı müstahkem surlarla çevrilmiş olup bu surlardan şehre gösterişli kapılardan girilmekte, şehre giren su kanalından bütün sokaklara ve evlere su ulaştırılmaktadır. Rabaz kısmında Ya'kûb ve Amr b. Leys'e ait iki muhteşem konak vardır; hükümet konağı (dârü'l-imâre) önce şehrin merkezinde iken daha sonra rabaza taşınmıştır. Şehrin ortasında büyük cuma camisi ve onun çevresinde zengin çarşılar bulunmaktadır. Şehir düz bir arazi üzerinde kurulmuş olup suyu boldur. Ancak zaman zaman ekili arazileri tehdit eden, yel değirmenlerini döndürecek kadar şiddetli kum fırtınaları esmektedir (*Mesâlik*, s. 239-241; *Şüretü'l-arz*, s. 414-416).

Zerenc 298'de (911) Sâ mânîler'in hâkimiyeti altına girdi. İki yıl sonra Hâricîler'den Muhammed b. Hüzmûz'un Saffârîler adına başlattığı ayaklanma sonunda Sâ mânî idarecileri şehirden çıkarıldıysa da kısa bir süre sonra Sâ mânîler şehre ve bölgeye hâkim oldular (İbnü'l-Esîr, VIII, 69-70). Sâ mânî Hükümdarı Ahmed b. İsmâîl'in ölümüyle şehir halkı Sâ mânî valisini tekrar şehirden çıkardı ve bölge Abbâsîler'in Fars bölgesi valileri tarafından yönetilmeye başlandı. Ardından Zerenc ve çevresinin idaresini tekrar ele geçiren Sâ mânîler, valiler eliyle bölgeyi yönetmeye devam ettiler (*a.g.e.*, VIII, 563-564). Sâ mânîler'in yıkılışıyla Zerenc 393'te (1003) Gazneliler'in, 432'de (1040) Selçuklular'ın eline geçti. Bölge Selçuklu ailesinden Mûsâ Yabgu ve çocukları tarafından yönetilirken Alparslan 455 (1063) yılında bunların yönetimine son verdi. Daha sonra Zerenc ve çevresi, Selçuklular'a bağlı Nasrî (Nîmrûz) melikleri denilen mahallî bir hânedan tarafından yönetildi. Bu meliklerin en ünlüsü, Selçuklu Hükümdarı Melikşah'ın kızıyla evli olan II. Tâceddin Nasr b. Halef'tir. Sultan Sencer'in bütün askerî seferlerine katılan Nasr, Selçuklular'ın yıkılmasının ardından bölgedeki hâkimiyet mücadelelerinde büyük rol oynamıştır.

VI. (XII.) yüzyılın ikinci yarısında Zerenc önce Gurlular, ardından Hârizmşahlar'ın hâkimiyetine girdi. VII. (XIII.) yüzyılda başlayan Moğol istilâsına karşı Zerenc halkı Hârizmşahlar ordusunda mücadele ettiyse de 625 (1228), 630 (1233) ve 632'de (1235) bölgeye gelen Moğollar neredeyse bütün halkı kılıçtan geçirip Zerenc'de büyük bir tahribatta bulundular (*Târîh-i Sis-*

tân, s. 395-396). Saffârîler'den Melik Nasrî'l-Hak ve'd-dîn Hülâgû'dan izin alıp surları, camileri, medreseleri ve çarşılarıyla şehri tekrar inşa etmeye çalıştı; böylece otuz yıla yakın harap bir şekilde kalan Zerenc'deki tahribatın izleri silinmeye ve hayat tekrar canlanmaya başladı (*a.g.e.*, s. 400-401). Bir süre İlhanlılar'ın hâkimiyetinde kalan Zerenc, İlhanlılar'ın tarih sahnesinden silinmesinden sonra Sistan'ın yerli hâkimleri arasında mücadeleye sahne oldu. 765'te (1363) Sistan bölgesine gelen Timur, Sistan şahlarından İzzeddin'e yardım ederek bölgenin yönetimini ele almasını sağladı. Timur 785'te (1383) şehri uzun bir kuşatmanın ardından ele geçirip halkının çoğunu katletti ve üç gün boyunca yağmalanmasına izin verdiği Zerenc'i tahrip ettirdi. Timur tarafından şehrin ve bölgenin yönetimine getirilen Şâhşahan şehri tekrar ihya etmeye, yıkılan bentleri tamir ettirip şehirde hayatı canlandırmaya çalıştı.

Timur'un ölümünden sonra başlayan hâkimiyet mücadelesinde Horasan bölgesine hâkim olan Timur'un oğlu Şâhruh, Sistan üzerine yürüyüp Zerenc'i kuşattı. Kuşatmanın uzaması üzerine Hilmend nehri üzerindeki su bentlerini yıktırdı ve Zerenc'in etrafı sularla dolup taşıdı. Şehre üç ay boyunca ancak kayıklarla gidilip gelinebildi ve şehir büyük zarar gördü. Şâhruh, Zerenc ve çevresinin yönetimini yine Sistan şahlarına bıraktı. Bunlardan Şah Ali, Zerenc'i tekrar ihya etmeye başladı, şehirde mescidler yaptırıp kanallar açtırdı. Şâhruh'un ölümünün ardından Sistan şahları vergi ödemek istemeyince devletin Horasan yöneticisi Ebû'l-Kâsım Bâbü bir ordu göndererek Zerenc şehrini bir defa daha tahrip ettirdi (859/1455). XVI. yüzyılın başlarında şehir bir ara Özbek hanlarının yönetimine girdiyse de 914'te (1509) Zerenc ve çevresi Safevî hâkimiyetine geçti. Safevîler döneminde şehrin imarı ve onarımı üzerine birtakım girişimlerde bulunuldu, ancak zamanla eski şehrin yapılarına gereken önem verilmeyince bunlar yok olmaya yüz tuttu. Bugün Zerenc şehrinin kalıntıları, XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyılın başlarında İran Sistani'nin idarî merkezi olan Nusretâbâd Nasîrâbâd'ın (modern Zâbü) birkaç kilometre kuzeyinde yer almaktadır. İran-Afganistan sınırına çok yakın olan bu harabelerin bir kısmı Afganistan Sistani'nda da yer alır. Son zamanlarda Afganistan'ın güneybatısındaki Nîmrûz idarî biriminin merkezi olarak Zerenc adıyla yeni bir yerleşim yeri kuruldu (*EP* [İng.], XI, 458).

ZERENC

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* (nşr. Abdullah Enîs et-Tabbâ' – Ömer Enîs et-Tabbâ'), Beyrut 1407/1987, s. 554-556, 560-561, 563, 564-566; İbnü'l-Fakih, *Kitâbü'l-Büldân* (nşr. Yûsuf el-Hâdî), Beyrut 1416/1996, s. 199, 416; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 53, 56; Taberî, *Târih* (Ebü'l-Fazl), IV, 180-181; VI, 336, 369; X, 145; İstahrî, *Mesâlik* (de Goeje), s. 238-244; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 413-417; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsim*, s. 236, 240-242, 258, 260; *Târih-i Sistan* (nşr. Bahâr), Tahran 1951, s. 22-23, 143-145, 156, 186, 190, 197 vd., 360, 395-396, 400-401; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), III, 149; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 44, 128-129, 264; IV, 463, 484-485; V, 606; VI, 150-151; VIII, 69-70, 79, 104, 563-564; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, II, 158-162; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 135, 146, 167; VIII, 30, 46, 91, 98, 140, 213; İbn Haldûn, *el-İber*, Beyrut 2000, II, 566-567, 579-580; III, 64; G. le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1905, s. 335; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 110, 113, 197; C. E. Bosworth, *The History of the Saffarids of Sistan and the Malikis of Nimruz (247/861 to 949/1542-3)*, Costa Mesa 1994, s. 43-44, 72-83, 178, 238, 258, 266-271, 274-277, 406, 420, 426, 433-435, 438; a.m.f., "Zarang", *El²* (İng.), XI, 458-459; Ahamad Jawid Noorulhak, *İlk Fetihlerden Gaznellilerin Son Dönemine Kadar Afganistan'ın İslâmlaşma Süreci* (yüksek lisans tezi, 2005). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 16-19; Bustânî, *DM*, IX, 219; V. F. Büchner, "Sistan", *İA*, X, 717; İsmail Aka, "Zerenc", a.e., XIII, 538-541; Rüdiger Schmitt, "Drangiana", *Elr.*, VII, 535-537; Ahmet Önkal, "Abdurrahman b. Semüre", *DİA*, I, 171; Erdoğan Merçil, "Saffârîler", a.e., XXXV, 464-465; Osman Gazi Özgüdenli, "Sistan", a.e., XXXVII, 274-276.

OSMAN AYDINLI

ZER'Î

(bk. MEZRÛ').

ez-ZERİÂ ilâ TESÂNİFİ'ş-ŞİÂ

(الذريعة إلى تصانيف الشيعة)

Âgâ Büzürg-i Tahrânî'nin
(ö. 1970)Şîa ulemâsı tarafından yazılan
Arapça eserlere dair
bibliyografik ansiklopedisi.

Şîi âlimlerinin on dört asır boyunca İslâmî ilimler, tarih, şiir, edebiyat ve akfî ilimler konusunda yazdıkları eserlerin alfabetik olarak düzenlendiği en kapsamlı çalışmadır. Eserde Farsça literatürün oranı yüzde beş civarındadır. Müellif bu eserini, Corcî Zeydân'ın (ö. 1914) *Târihu âdâbi'l-luğati'l-Arabiyye* adlı eserinde Şîilîğin ortadan kalkmış bir mezhep olduğu ve bu konuda çok az Arapça eser bulunduğu iddiasını çürütmek amacıyla kaleme almıştır. Zeydân'ın iddiası üzerine ça-

lışmalara başlayan Şîa âlimlerinden Hasan es-Sadr, İslâmî ilimlerin temelini Şîiler tarafından kurulduğu hususunda bir kitap hazırlamayı, Muhammed Hüseyin Kâşifülgitâ, Corcî Zeydân'ın eksikliklerini ve hatalarını araştırmayı, Âgâ Büzürg-i Tahrânî de Şîa literatürü tarihini yazmayı üstlenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda Hasan es-Sadr *Te'sisü's-Şî'a li-ulûmi'l-İslâm*, Muhammed Hüseyin Kâşifülgitâ *el-Mürâca'âtü'r-reyhâniyye* (*en-Nuqud ve'r-rudûd*) ve Âgâ Büzürg-i Tahrânî bunlardan çok daha kapsamlı olan *ez-Zerî'a'yı* yazmıştır. Tahrânî eserini hazırlarken Şîa literatürüyle ilgili çok sayıda kitabı okuyup incelemiştir. Irak, İran, Suriye, Filistin ve Hicaz'da mevcut resmî ve özel birçok kütüphaneye bizzat giderek araştırmalarda bulunmuş; Türkiye, Hindistan, Pakistan, Afganistan ve bazı Avrupa ülkelerindeki kütüphane kataloglarını taramıştır.

Toplam 53.510 eserin tanıtıldığı *ez-Zerî'a*, bibliyografik özelliği yanında bazı konularla ilgili bilgiler içermesi bakımından da önem taşır.

Müellif bazı konular ve telif türleriyle (meselâ asl / usul, emâlî, ensâb, tefsir, coğrafya, cefr, hâşiye, hadis, hutbe, dâiretü'l-maârif, dâstân, dua, ricâl, rihle, sâkî-nâme, nücûm, nevâdir) ilgili eserlerin tanıtımına geçmeden önce o alanla ilgili giriş mahiyetinde çoğu zaman kısa, bazan uzunca bilgi vermektedir. Ancak ilimler tasnifinin de öne çıktığı *Mittâhu's-sâ'ade*, *Keşfü'z-zunûn* vb. eserlerde görülen aksine, birçok kitabın tanıtıldığı bazı önemli başlıklarda (meselâ divan, zeyl, siyer, şerh, tıp, tabakat, ferâiz, ferheng, fıkıh, fevâid, fihrist, kıssa, kavâid, mesnevi, mukaddime, müntehad) hiçbir mâlûmat yer almamaktadır. Eserde ele alınan kitaplar hakkında bir iki satırdan birkaç sayfaya kadar ulaşan bilgiler verilmekte, birçok defa eserlerin muhtevası özetlenmekte, üzerinde yapılan çalışmalar, yazma nüshalarının bulunduğu kütüphaneler, baskı yerleri ve yılları kaydedilmektedir. Eserin I. cildi bizzat müellifin ve Muhammed Ali Ordubâdî ile Muhammed Hüseyin Kâşifülgitâ'nın yazdığı birer mukaddime ve Hasan es-Sadr'ın bir takriziyle başlamakta, 1608 kitabın tanıtıldığı bu ciltte Şîa âlimlerine ait 800 icâzet zikredilmektedir. 2045 eserin ele alındığı II. ciltte "asl" maddesinde Şîa'nın 400 usulü belirtilmiştir. Bâ ve pe harflerinin tamamı ile tâ harfinin bir bölümünün yer aldığı III. cilt 1918 eser içermektedir. Tâ harfinin geri kalan kısmını ihtiva eden IV. ciltte 2304 eserin tanıtımının yanı sıra İran'da takvim yazıcılığının

tarihçesiyle "tefsir" maddesinde konuyla ilgili önemli bilgiler kaydedilmiştir. Sâ, cîm ve çe harflerini ihtiva eden V. ciltte 1314 kitap tanıtılmıştır. VI. ciltteki 2473 kitap içinde "hadis" başlığı altında Şîa hukukunun ana kaynaklarını oluşturan 763 adet hadis kitabı sayılmıştır. Ayrıca "hâşiye" maddesinde hâşiye yazıcılığına dair kitapların tanıtımı yapıldıktan sonra çok sayıda hâşiyenin adı zikredilmiştir. 1417 eserin ele alındığı VII. ciltte "hamse" ve "hutbe" başlıkları altında önemli bilgiler mevcuttur. Dâl harfini içeren VIII. ciltte "dâiretü'l-maârif" başlığı altında ansiklopedi yazıcılığı, "dâstân" başlığı altında hikâye yazıcılığı, "dua" başlığıyla dua yazıcılığı tarihi ve "defterü't-takvîm" başlığı altında takvim düzenleme ve takvim literatürü gibi bölümlere de yer verilmiştir. Divanlara ayrılan IX. cilt 1540 sayfa ve dört cüz halinde basılmış, 8488 divanın tanıtıldığı bu cildin dördüncü cüzünün sonuna şahıs ve eser fihristleri eklenmiştir. X. ciltte 885 eserin, XI. ciltte aralarında "risâle" adıyla kaydedilen, çok sayıda isimsiz eserin de bulunduğu 2042 kitabın tanıtımı yapılmıştır. Zây, je ve sîn harflerine dair XII. ciltte, Şîa'da gök bilimi tarihi hakkında bilgi verilen "zîc" maddesiyle ilk dönem Safevî edebiyatı tarihi hakkında bilgi verilen "sâkî-nâme" maddeleri önemlidir. XIII. ciltte 1477 eser ele alınmıştır. Şîn harfinin bir bölümünü içeren, 2474 eserin tanıtıldığı XIV. ciltte "şerh" maddesi altında 1900 adet şerhten söz edilmekte, üzerine şerh yapılan önemli metinler zaman zaman müstakil bir başlık altında tanıtılmaktadır. XV. ciltte sâd, dâd, tâ ve zâ, XVI. ciltte ayn, gayn ve fâ harfleriyle başlayan eserler tanıtılmıştır. Bu cilde ve daha sonraki ciltlerin sonuna ilgili ciltte geçen eserlerin müelliflerine ait alfabetik fihrist ilâve edilmiştir. Kâf harfinin tamamı ile kâf harfinin bir bölümünün yer aldığı XVII. ciltte 1728, kâf harfinin devamı ile gef ve lâm harflerinin tamamını içeren XVIII. ciltte 2250 eserin tanıtımı yapılmıştır. Mîm harfinin bir bölümünü içeren XIX. ciltte "mesnevi" maddesi altında 1150 adet mesnevi sayılmakta, mesnevilerin bir kısmı şiir ve şairlere ayrılan IX. ciltte zikredilmektedir. Müellifin vefatından birkaç ay sonra basılan ve mîm harfiyle devam eden XX. cildin başında yazarın hayatına dair bir bölüme yer verilmekte, ayrıca 1977 eser tanıtılmaktadır. Yine mîm harfiyle devam eden XXI. ciltte 2060, XXII. ciltte 2090 eser ele alınmaktadır. Toplam 9180 eser ihtiva eden mîm harfi XXIII. ciltte sona ermektedir. Nûn harfinin tamamını içe-